

Referat o završenoj doktorskoj disertaciji *Ontološka plauzibilnost – ispitivanje osnovnih pretpostavki savremene ontološke misli doktoranda magistra Aleksandra Novakovića*

Budući da smo od strane nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu izabrani u komisiju za analizu i ocenu doktorske disertacije *Ontološka plauzibilnost – ispitivanje osnovnih pretpostavki savremene ontološke misli* doktoranda magistra Aleksandra Novakovića, čast nam je da o tome podnesemo sledeći izveštaj.

1. Podaci o kandidatu i sadržaj disertacije

Aleksandar Novaković je rođen 21.10.1974. u Kosovskoj Mitrovici, Republika Srbija. Osnovne studije filozofije završio je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a magistarsku tezu pod nazivom „Granice racionalizma – o metodologiji kritičkog racionalizma“ odbranio je na istom fakultetu 2008. godine. Dobitnik je stipendije WUS Austrija 2003. godine za usavršavanje u studijama demokratije i tranzicije u Jugoistočnoj Evropi. Od 2004. godine je zaposlen kao istraživač saradnik na Institutu za političke studije u Beogradu. Objavio je više naučnih radova iz oblasti teorijske i političke filozofije, od čega posebno treba istaći studiju: „Pankritički racionalizam Vilijama Bartlija – O mogućnosti jednog doslednog racionalističkog stanovišta” – *Filozofske studije* 31, Beograd, 2015, kao i originalni naučni rad pod nazivom “Metodologija kritičkog racionalizma – da li prihvatanje osnovnih vrednosnih pozicija podrazumeva iracionalno opravdanje?” koji je objavljen u časopisu *Srpska politička misao*, 20 (1-2), Beograd, 2008. Iste godine je izašla iz štampe i koautorska monografska studija „Sloboda i javnost – određenje, problematizacija i značaj“, u izdanju Instituta za političke studije. Bavi se i prevodilačkim radom. Pored mnogobrojnih prevoda iz oblasti političke teorije, okušao se i u prevodenju iz oblasti teorijske filozofije, kao što je prevod teksta „O odnosima univerzalija i partikularija“ Bertranda Rasla za časopis *Theoria*.

Doktorska teza sadrži ukupno, sa priložima, 251 numerisanih stranica, 7 poglavlja, literaturu sa 179 bibliografskih jedinica, rezime na srpskom i engleskom jeziku.

SADRŽAJ DISERTACIJE

I UVODNA RAZMATRANJA.....	18
1.1. ŽARGON EKSTRAVAGANTNOSTI.....	18
1.2. „METAONTOLOGIJA“.....	20
1.3. JEDNA PARADIGMATIČNA DEBATA U FILOZOFSKOJ SOBI.....	21
1.4. PREDMET I CILJ RADA.....	26
1.5. STRUKTURA RADA.....	27
II OPŠTA TEORIJSKO-METODOLOŠKA POZICIONIRANJA.....	30
2.1. ONTOLOGIJA U GRANICAMA KANTOVSKOG UMA.....	30
2.2. METAFIZIKA I DISPOZICIJA ZA METAFIZIKU.....	32
2.3. TRI GENERALNE PRETPOSTAVKE SMISLENOSTI ONTOLOŠKOG GOVORA.....	34
2.4. REŽIMI ONTOLOŠKOG I „KVAZI“-ONTOLOŠKOG GOVORA.....	38
2.4.1. <i>Kvajново sudbonosno kolebanje</i>	40
2.4.2. <i>Razlika između razumevanja i objašnjenja</i>	47
2.5. STAV PREMA ONTOLOGIJI RAZLIČITIH FILOZOFSKIH POZICIJA.....	48
2.5.1. <i>Stav metafizičkog realizma</i>	49
2.5.2. <i>Stav kritičkog (kantovskog) realizma</i>	50
2.6. JEDNO NESTANDARDNO STANOVIŠTE.....	56
III ONTOLOŠKI ALGORITAM.....	62
3.1. JEDNO METAFIZIČKO PITANJE.....	62
3.2. DA LI JESTE?.....	65
3.3. ZAŠTO NEŠTO A NE NIŠTA?.....	67
3.3.1. <i>Ako ništa – kako ništa?</i>	68
3.3.2. <i>Ako nešto – kako nešto?</i>	80
IV VARIJABILNOST <i>VERSUS</i> PRIVILEGOVANOST KVANTIFIKATORA.....	98
4.1. POJMOVNA RELATIVNOST VS. VARIJABILNOST KVANTIFIKATORA.....	98
4.2. UNIVERZALIZAM I TEORIJA VREMENSKIH DELOVA.....	115
4.3. ARGUMENT NA OSNOVU NEJASNOSTI.....	121
4.3.1. <i>Prva verzija argumenta</i>	121
4.3.2. <i>Druga verzija argumenta</i>	123

4.3.3. <i>Poslednja verzija argumenta</i>	128
5.4. REKAPITULACIJA.....	132
V PROBLEM VERBALNOSTI U OKVIRU DEBATE IZMEĐU HERŠA I SAJDERA	134
5.1. VERBALNI SPOR NA NIVOU STANDARDNOG JEZIKA.....	135
5.1.1. <i>Semantika ontoloških iskaza i lingvistička fenomenologija</i>	135
5.1.2. <i>Argument na osnovu blagonaklonosti</i>	142
5.1.3. <i>Stvarni i mogući standardni jezik</i>	148
5.2. VERBALNI SPOR NA NIVOU FILOZOFSKOG JEZIKA	152
5.2.1. <i>Heršovi prigovori</i>	152
5.2.2. <i>Sajderovi odgovori</i>	155
5.3. REKAPITULACIJA.....	163
VI KRITERIJUMI SUPSTANTIVNIH ONTOLOŠKIH RASPRAVA	165
6.1. KRITERIJUMI SUPSTANTIVNIH ONTOLOŠKIH RASPRAVA.....	165
6.2. SUŠTINSKI PROBLEMI I NESUŠTINSKA REŠENJA.....	167
6.3. DVA PRISTUPA U FORMULISANJU KRITERIJUMA VERBALNOSTI.....	169
6.4. HERŠOV KRITERIJUM.....	173
6.4.1. <i>Kritika revizionista</i>	177
6.4.2. <i>Mogući protivodgovori</i>	183
6.5. ARSENIJEVIĆEV SLOGAN	185
6.6. KRITERIJUM PLAUZIBILNOSTI ONTOLOŠKIH TEORIJA	189
6.7. DOROVO REŠENJE.....	194
6.8. REKAPITULACIJA.....	197
VII ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	200
7.1. OCENA KARAKTERA DEBATE IZMEĐU HERŠA I SAJDERA.....	200
7.2. EKLUNDOV MAKSIMALIZAM	213
7.3. DALJE OD KVANTIFIKACIJE	219
7.3.1. <i>Žargon „realnog“ – Kit Fajn</i>	220
7.3.2. <i>Žargon „fundamentalnog“ – Džonatan Šafer</i>	223
7.3.3. <i>Žargon „običnog“ – Tomas Hofveber</i>	225
7.4. KA PLAUZIBILNOJ ONTOLOGIJI	228
BIBLIOGRAFIJA	237
BIOGRAFIJA.....	248
IZJAVA O AUTORSTVU	249
IZJAVA O ISTOVETNOSTI ŠAMPANE I ELEKTRONSKE VERZIJE DOKTORSKOG RADA.....	250
IZJAVA O KORIŠĆENJU	251

2. Predmet i cilj disertacije

Temelji onoga što je u tradicionalnom smislu razumevano pod intuitivnošću i plauzibilnošću u ontološkom smislu uzdrmani su zahvaljujući danas aktuelnoj i u velikoj meri dominantnoj revizionističkoj ontologiji. Reč je o grupi srodnih teorija izgrađenih na drugačijim osnovama od klasičnog, aristotelovskog pristupu metafizici i zasnovanih na kvajnovskoj metodologiji i razumevanju osnovnog ontološkog pitanja. Aktuelni spor univerzalista i nihilista po pitanju kompozitnosti objekta ili debata „perdurantista“ i „endurantista“ po pitanju perzistencije objekata svakodnevnog iskustva do te mere su relativizovali naša standardna (zdravorazumska) ontološka shvatanja da se opravdano postavilo pitanje da li su ove teorije u kojima se, na primer, tvrdi postojanje „raštrkanih“ stvari (kao što je slučaj sa koncepcijom mereološkog univerzalizma), ili u kojima se kaže da objekti ne postoje u vremenu kao trodimenzionalni entiteti već kao (luisovski) vremenski delovi (ili faze) zapravo pre izraz onoga što kandidat naziva „ekstravagantnim“ načinom izražavanja (str. 18) u okviru filozofije nego proizvod supstancijalnih razmimoilaženja u shvatanjima toga – kvajnovskim rečnikom izraženo, „čega ima“. Upravo poseban karakter savremenih ontoloških rasprava uticao je na to da se počne razmišljati o smislenosti osnovnih iskaza revizionističke ontologije što je postalo glavno pitanje posebne filozofske pod-discipline pod nazivom metaontologija. Novaković polazi od određenja ove pod-discipline koje se može naći u razvijenoj metaontološkoj teoriji Dejvida Čalmersa. Čalmers kaže, ako se ontologija bavi pitanjem „čega ima“, onda se metaontologija pita da li se može ustanoviti istinosna vrednost iskaza (na prvi pogled) netrivialno različitih ontoloških koncepcija koje tvrde da postoji ova ili ona vrsta entiteta. Ukoliko se njihova

istinosna vrednost ne može utvrditi onda se može reći da barem paradigmatični sporovi u okviru revizionističke ontologije predstavljaju primere verbalnih sporova. Razmatranje ovog pitanja predstavlja osnovni predmet doktorske disertacije. U tom smislu specijalni akcenat u istraživanju stavlja se na ključnu debatu između Teodora Sajdera i Ilaja Herša, ili između pozicija ontološkog pluralizma i ontološkog realizma oko pitanja karaktera ontoloških sporova. Odgovorom na ovo pitanje, po Novakoviću, stvaraju se pretpostavke za utvrđivanje toga šta je dozvoljeno a šta ne u ontološkom istraživanju, odnosno uspostavljaju se granice „ontološke plauzibilnosti“. Cilj doktorske disertacije jeste da se pomoću odgovora na prvo odgovori i na drugo pitanje i na taj način razreši gorući spor u okviru metaontologije. U tom smislu Novaković smatra da je barem u slučaju paradigmatičnih debata ontologa revizionista moguće utvrditi verbalnost spora. Posledice takvog zaključka su dalekosežne ali ne zato što bi se u verifikacionističkom maniru „ukinula“ ontologija, već upravo zato što se takvim postupkom otvara prostor za njen razvoj i napredak.

3. Osnovne hipoteze od kojih se pošlo u istraživanju

Osnovna hipoteza od koje kandidat polazi u radu jeste da svojevrsna kantijanska ontološka perspektiva nadograđena metodološkim uvidima Karla Popera i Vilijema Bartilja može biti plodonosna u rešavanju gorućih metaontoloških problema. U sferi metaontoloških razmatranja izložena perspektiva predstavlja, po autorovom sudu, zlatnu sredinu između verifikacionističkog odbacivanja metafizike u celini i prekomerene upotrebe ontološkog uma u okviru revizionističkih koncepcija. Na osnovu takve perspektive proizlazi da treba odbaciti ontološke sporove revizionista kao verbalne ali ne i druge ontološke sporove i probleme koji se ne tiču isključivo različite upotrebe jezika.

Druga glavna hipoteza glasi da radi predupređivanja verbalnosti ontološko istraživanje mora odbaciti revizionistička nastojanja kojim se napredak u ontologiji vezuje za kreativnost u varijacijama u značenju (u odnosu na standardan jezik) i da se stoga mora okrenuti drugačijim pristupima u formulisanju osnovnog ontološkog pitanja da bi se tu eventualno pronašla osnova iz koje se može crpsti legitimnost ontološkog projekta u celini. U tom smislu Novaković pristupa razvijanju prvog pitanja metafizike („Zašto nešto a ne ništa?“) na način kako ga je elaborirao Robert Nozik u cilju ilustracije jednog autentičnog filozofskog pitanja i jedne njegove autentične filozofske artikulacije. Aktualizacija ovog klasičnog pitanja ne podrazumeva samo to da se ono artikuliše na danas dominantan način – pomoću pojmovnog okvira teorije mogućih svetova, jer se, po mišljenju kandidata, time promašuje suština pitanja. Aktualizacija Nozиковog tretmana ovog problema može, prema ovoj hipotezi, da posluži kao svojevrsan „*apel* kojim se zalažemo za detrivijalizaciju i deverbalizaciju ontoloških debata“ (str. 60).

Treća osnovna hipoteza od koje autor polazi jeste da je moguće formulisati funkcionalne kriterijume kojima bi se iz ontologije odstranile verbalne rasprave. U tom smislu kandidat izlaže Heršov kriterijum verbalnosti kao vid *konstitutivnog tipa kriterijuma* koji ustanovljava verbalnost, za razliku od *regulativnog* tipa kriterijuma koji predlaže sâm Novaković i koji ustanovljava plauzibilnost teorija. Funkcionalnom simbiozom više komplementarnih kriterijuma trebalo bi da se omogući veći stepen sigurnosti pri oceni verbalnosti ontoloških sporova.

4. Prikaz sadržaja disertacije po poglavljima

U *prvom poglavlju* rada kandidat postavlja okvir problema koji se u disertaciji razmatra i najavljuje u kom smislu će pristupiti njegovom rešavanju. Budući da je problem verbalnosti u savremenoj ontologiji veoma aktuelan usled kontroverznih ontoloških teorija i sporova, njegovo rešavanje, po mišljenju Novakovića, može pomoći u skiciranju kontura ontološke plauzibilnosti. Novaković polazi od ideje da ukoliko je moguće povući granice legitimnog od nelegitimnog izražavanja u okviru ontologije, onda se otvaraju putevi za plodnija ontološka istraživanja. Referirajući na neobičan način govora savremene ontologije koju Ilaj Herš naziva „revizionističkom“, Novaković se pita: „Postoje li granice ekstravagancije u okviru ekstravagancije?“ (str. 18) dozvoljavajući da se filozofski govor po sebi može razumeti kao neka vrsta ekstravagantnog govora, pa je onda samo pitanje prihvatljive mere ekstravagancije *u okviru* ekstravagancije. Na taj način Novaković već na početku stavlja do znanja da nije blizak verifikacionističkom nasleđu odbacivanja metafizike. Uzročnike „ekscenog“ tona u okviru savremenog ontološkog jezika on vidi u koncepcijama Nelsona Gudmana („grue-bleen“ paradoks), Sola Kripkea („Kripkenštajn“ paradoks) i naročito postavkama Dejvida Luisa koji je svojim mereološkim univerzalizmom i tezom o kompoziciji kao identitetu otvorio širom vrata za pojavu najekstravagantnijih ontoloških teorija. To razmatranje omogućuje doktorandu da predstavi osnovni spor u okviru savremene metaontologije kao i podele u okviru nje, što on i čini. Novaković ističe da je pomenuti spor u toj meri važan da u izvesnoj meri „značaj same debate prevazilazi temu i konkretan problem kojim se ona bavi“ (str. 24). Naime, Novaković smatra da je dotična rasprava samo „paravan“ za značajnije pitanje smislenosti ontologije, pa i filozofije generalno. Potom prelazi na skiciranje predmeta i cilja rada, kao i njegove strukture (str. 26-29).

U *drugom poglavlju* rada Novaković izlaže teorijsko metodološka polazišta disertacije. Ovaj deo je jednako značajan koliko i problematičan, jer kandidat praktično inauguriše nov pristup u okviru metaontologije koji on vidi kao spoj kantijanske perspektive i poperovski metodoloških postavki. On takođe pravi distinkciju između pristupa koji nudi i na prvi pogled veoma bliskog, a po shvatanju Novakovića zapravo veoma različitog, metaontološkog pristupa „transcendentalno reartikulisanog pragmatizma“ finskog filozofa Pilstrema (str. 56-61). Pristup koji predlaže je, po Novakoviću, u odnosu na ontologiju podjednako restriktivan i permisivan. Restriktivnost se uspostavlja na osnovu Kantove transcendentalne razlike između stvari po sebi i stvari za nas, a permisivnost na osnovu onoga što Kant naziva „dispozicijom za metafiziku“. Novaković povezuje ova dva principa, ontološki legitimizujućeg i ontološki delegitimizujućeg, sa Poperovom idejom istinolikosti i objektivnosti znanja. To mu omogućava da predloži ono što naziva „tri pretpostavke ontološke plauzibilnosti“ (str. 34). Prva se tiče principijelnog odbacivanje apsolutističke sazajne pretenzije u okviru ontologije, druga se odnosi na „prihvatanja standarda objektivnosti po uzoru na pojam istinolikosti“ kako je on razvijen u filozofiji Karla Popera (str. 36), dok se treća, koju Novaković naziva „intimno ontološkom“, tiče upravo mogućnosti razvoja dispozicije za metafiziku, ili onoga što Kit Fajn naziva „ontološkim impulsom“. Za treću pretpostavku ističe da je inkompatibilna sa intencijom Kantove systemske filozofije ali da joj može biti komplementarna ukoliko se zadovolje prve dve pretpostavke (str. 37). Takođe, u ovom delu rada Novaković objašnjava i jedan interesantan fenomen u okviru savremene filozofije. Naime, on pokušava da objasni zašto je deo Kvajnove filozofije sa najviše antimetafizičkih implikacija (čiji je paradigmatičan tekst „O onome čega ima“) percipiran od strane Kvajnovih nastavljača kao *par excellence*

ontološki permisivan (str. 40-47), što je potpomoglo razvoj ontoloških teorija u drugoj polovini XX veka. Da bi objasnio uzroke ovakve interpretacije Novaković je ponudio razlikovanje više režima govora čijim spajanjem ili razdvajanjem može doći do isticanja različitih semantičkih sadržaja, bez obzira što neki od tih sadržaja ne mogu biti nazvani ontološkim u pravom smislu reči. U slučaju Kvajnove, pomalo ležerne, upotrebe reči „ontologija“ kao i drugih pojmova i teza iz tog perioda intelektualnog rada ovog mislioca to je proizvelo dalekosežne posledice po razvoj ontologije.

U *trećem delu* rada, izlaganje se centrira oko dve teme. Prva se odnosi na razvijanje prvog pitanja metafizike – zašto nešto a ne ništa? – po uzoru na to kako je to pitanje formulisao Robert Nozik, a druga, kako se ovo pitanje može razumeti – ili ne može razumeti – iz okvira teorije mogućih svetova. Novaković pokazuje da ovo pitanje nije na valjan način artikulirano u okviru ove teorije ali da je adekvatna artikulacija iz okvira iste teorije ipak moguća uz primenu metoda dosledne ili potpune redukcije entiteta. U tom smislu kandidat prezentuje Boldvinov argument na osnovu oduzimanja, kao i njegovu nadodređenu verziju u formulaciji Rodrigez-Pereire, i pokazuje kako on zapostavlja osnovnu intenciju pitanja jer je svodi „samo na polemiku o mogućnosti postojanja sveta sa ili bez konkretnih objekata“ (str. 74) dok je originalno pitanje po svom karakteru univerzalno i odnosi se ne samo na eliminaciju konkretnih objekata već i apstraktnih entiteta (sa ili bez individua). Razmatranje Nozikovog tretmana prvog pitanja metafizike ima za cilj da ilustruje šta u konkretnom slučaju podrazumeva artikulacija ontološkog problema za razliku od pristupa zastupljenog u teorijama ontoloških revizionista (str. 79).

Na osnovu demonstracije ključnih komponenti smisla prvog pitanja metafizike kao autentičnog filozofskog problema, Novaković predlaže jedan *ontološki algoritam* (str. 82-

85) koji treba da predstavlja mapu i smernicu za kanalisanje ontološkog senzibiliteta. Novaković dolazi do zaključka da „je pretpostavka koja se apostrofira prvim pitanjem metafizike zapravo osnovno polazišta ontologije“ (str. 80). Na taj način on povezuje najapstraktniju i najdublju metafizičku spoznaju u kojoj ravnopravno postoje dve izvorne mogućnosti – mogućnost da nešto postoji i mogućnost da ništa ne postoji – sa utemeljenjem ontologije jer ona polazi od pretpostavke da *nešto* – tj. čitav svet sa konkretnim i apstraktnim objektima – postoji. Ukazivanjem na poreklo osnovne ontološke pretpostavke Novaković želi da ilustruje koliko je savremena ontologija udaljena od preispitivanja sopstvenih bazičnih pretpostavki. U tom smislu on poredi (str. 86) predloženi algoritam sa ontološkim algoritmom koji je nedavno prezentovao vodeći revizionista Teodor Sajder. Novaković zaključuje da savremena revizionistička ontologija zanemaruje dublje slojeve ontoloških problema tako što svoje istraživanje započinje od nižih instanci (ili grana) ontološkog algoritma. Na taj način ona podrazumeva nešto što tek treba da dokaže, a za šta po Novakoviću indikativnu ilustraciju predstavlja Sajderova upotreba specifičnih pojmova kao što su pojmovi „strukture“, „spajanja po šavovima“ i „redimejd sveta“. Na kraju ovog poglavlja Novaković izlaže nekoliko klasifikacija metaontoloških teorija (str. 88-97), ali najviše prostora daje inače najopsežnijoj metaontološkoj klasifikaciji koju je ponudio Dejvid Čalmers.

U *četvrtom poglavlju* Novaković izlaže dve osnovne teze glavnih protagonista analizirane metaontološke debate. Reč je o tezi o varijaciji u značenju kvantifikatora koju je ponudio Ilaj Herš i tezi o privilegovanom značenju kvantifikatora koju brani Teodor Sajder. Novaković pokazuje da je, naročito u slučaju prvog nastojanja, nedovoljno istaknut filozofski dug koji ovaj autor ima prema filozofskoj poziciji Hilari Patnama koja je u

najpregnantnijoj formi izražena u tekstu „Istina i konvencija“ (str. 98). Novaković pokazuje da se većina bazičnih komponenti Heršove misli, i najvažnije sâma ideja varijacije u značenju kvantifikatora već mogu naći u radovima Hilari Patnama. Međutim, Novaković ističe da su, bez obzira na ovaj filozofski dug, osnovne motivacije koje stoje iza „istih“ ideja ovih filozofa potpuno drugačije. Dok Patnam svoj konceptualni relativizam bazira na doslednom i sveobuhvatnom antirealizmu, dotle Herš svoju tezu o varijacijama u značenju kvantifikatora gradi na potpuno drugačijoj, realističkoj poziciji (str. 111). Sajder je sa druge strane produbio Luisova shvatanja semantičke nejasnoće i rekonstruisao njegov argument na osnovu nejasnosti. To mu je omogućilo da predloži sopstvenu teoriju četvorodimenzionalizma koja predstavlja naročiti spoj teorije vremenskih delova ili faza (Luisove „temporal intrinsic“ doktrine) i univerzalizma. U nastavku Novaković pokazuje kako je Sajderov argument pretrpeo tri promene usled kritika Libesmana i Eklunda.

U *petom poglavlju* Novaković analizira debatu između Herša i Sajdera i potencira kako je ona prošla kroz dve faze. Nakon prve faze u kojoj se rasprava vodila oko statusa egzistencijalne kvantifikacije u okviru standardnog jezika, Novaković smatra da je Sajder bio primoran (str. 163) da napravi jedan iznuđen korak i da ustvrdi da, ukoliko je referencijalni magnetizam egzistencijalnog kvantifikatora slab u okviru standardnog jezika, postoji mogućnost da se on „pojača“ tako što bi se promenila perspektiva gledanja na stvari ulaskom u „ontološku sobu“, kako to figurativno Sajder kaže. U toj sobi se govori savršen ontološki jezik što treba da uspostavi krucijalnu razliku u odnosu na „laički“ govor van te sobe. Ontološka soba pojačava referencijalni magnetizam egzistencijalnog kvantifikatora. Novaković zaključuje da se isti argumenti koje su ovi autori predstavili izvan ontološke sobe ponovo izlažu i u njoj, ali s tom razlikom da se u odnosu na prvu fazu debate, u kojoj

praktično pozicija Ilaja Herša odnosi prevagu, u drugoj fazi, u kojoj se Sajder poziva na naročitu semantiku koja postoji u okviru ontološke sobe, duel ova dva zastupnika oprečnih metaontoloških stanovišta završava u filozofskoj „pat“ poziciji (str. 163).

Interpretacija Heršove i Sajderove pozicije omogućavaju Novakoviću da u *šestom poglavlju* dalje razvije sopstveni metaontološki pristup. To se odnosi pre svega na shvatanje uloge kriterijuma za procenu pitanja verbalnosti ontoloških sporova. Polazeći od razlike između suštinski problema u ontologiji i sporova koji trivijalizuju ontološki poziv (str. 167) Novaković pravi uvod za predlog generalnog razlikovanja različitih vrsta kriterijuma verbalnosti. Tako, on predlaže dva tipa kriterijuma, jednog koji bi se mogao formulirati iz okvira ontološke sobe i drugog koji nastaje izvan nje. On ih naziva permissivnim i restriktivnim tipovima kriterijuma. Kao paradigmatičan primer prve grupe Novaković prezentuje metod eliminacije Dejvida Čalmersa a kao primer druge Heršov kriterijum. Po njegovom sudu, Čalmersov kriterijum je permissivnog tipa zato što legitimizuje ekstravagantan ton u ontologiji *per se* jer ističe da se osnovni ontološki pojmovi nesvodivi i temeljni („bedrock“, str. 171) te da se sporovi ne mogu rešiti terminološkim razjašnjenjem ili zamenom ili izmenom termina. Tako, iako postoje suštinske razlike između Čalmersove i Sajderove metaontološke pozicije (Čalmers je umereni metaontološki antirealista a Sajder tvrdokorni metaontološki realista), ipak postoji jedna ključna sličnost u pogledu shvatanja ontološkog poziva i prakse, kako to Novaković uočava.

Sa druge strane, Novaković demonstrira plauzibilnost Heršovog kriterijuma (str. 171). Po njemu, ta plauzibilnost leži u tome što on na valjan način odražava način na koji mi u standardnoj komunikaciji razumemo verbalnost i način na koji se u toj istoj komunikaciji odnosimo prema njoj. Novaković ističe veliki značaj ovog kriterijuma u

smislu zadovoljenja osnovnih pretpostavki ontološke plauzibilnosti, od kojih je i pošao u disertaciji ali i generalno (pod uslovom da se taj kriterijum i prihvati) za budućnost ontologije. Izlažući argumente protiv Heršove koncepcije i moguće protivargumente, Novaković konstatuje da Herš nije uspeo u svim segmentima da na valjan način odbrani svoju poziciju i da je izostao adekvatan odgovor na jedan važan prigovor koji se tiče optužbe za prikriveni (ili otvoreni) verifikacionizam (str. 177). Glavna meta kritike (formulisane dominantno argumentima Džona Hotorna) kaže da je Heršov kriterijum neselektivan te da bi po istim merilima na osnovu kojih bi proglašavao određene ontološke sporove verbalnim morao za takve proglasiti i neke naučne sporove, što bi za posledicu imalo odbacivanje velikog broja veoma aktuelnih i važnih debata iz okvira savremene nauke. Prirodno rešenje, ili neku vrstu metodološke nadogradnje Heršove pozicije koja bi lakše mogla da odgovori na izazove ovog prigovora i da se tako odbrani od optužbi za verifikacionizam, Novaković vidi u koncepciji netrivialno različitih teorija u generalizovanom smislu koju je ponudio Miloš Arsenijević (str. 185). Ovo stanovište je u metodološkom smislu iznijansiranije u odnosu na Heršovo, iako su to zapravo vrlo bliska stanovišta, jer u slučaju sporova koje tretira, a to je pre svega pitanje starog sukoba u okviru filozofije vremena između zastupnika koncepcije vremena kao neprotežnih trenutaka i vremena kao intervala, ona kaže da je ipak moguće, kada se uklonu uslov *ceteris paribus*, pokazati da je njihova netrivialnost samo prividna. Drugim rečima,, ukoliko se teorije na izvestan način prošire drugim činocima, onda one postaju netrivialno različite i naša odluka o preferiranju jedne u odnosu na drugu može počivati na realnim razlozima. Novaković smatra da dalje razvijanje nečega što bi nalikovalo ovakvom modelu na segment revizionističke ontologije može na učinkovit način izravnati neravnine u Heršovoj

poziciji i odbraniti je od optužbi za verifikacionizam. Novaković pokazuje kako se gledano izolovano teorije univerzalizma i nihilizma ili perdurantizma i endurantizma mogu shvatati kao trivijalno različite sve dok se na izvestan način ne supstancijalizuju, odnosno ukoliko se u razmatranje ne uvedu i neki drugi faktori što, po mišljenju Novakovića, i čini Sajder svojom teorijom četvorodimenzionalizma.

U nastavku Novaković predlaže svoj metod za utvrđivanje plauzibilnosti teorija. Imenujući ga „*kriterijumom plauzibilnosti*“ on ističe njegov regulativan karakter u odnosu na Heršov kriterijum, koji po njegovom sudu spada u grupu *konstitutivnih* kriterijuma (str. 228). Na osnovu pozicije koju brani u disertaciji proizilazi ne samo da može biti više kriterijuma za procenu pitanja verbalnosti i utvrđivanje plauzibilnosti teorija već da je tako nešto poželjno da bi se obezbedila veća sigurnost u nastojanju da se ontologija oslobodi ovog pitanja. Po njegovom sudu kriterijum koji nudi (str. 189-194) je komplementaran sa Heršovim rešenjem. Naime, za razliku od Heršovog kriterijuma koji je restriktivan po pitanju ontoloških teorija i čija je namena da u konačnom smislu raščisti ontološki prostor od verbalnosti, Novakovićev kriterijum polazi od pristupa ontološkim temama koje je izložen u II i III delu disertacije. Naime, njegov kriterijum pretpostavlja razmatranje prvog pitanja metafizike kao i ontološki algoritam u kome je očuvana nit razvoja tog pitanja, pa tek u odnosu na *tu* perspektivu on pristupa spornim debatama i pokušava da kanališe ontološki impuls ka produktivnijim vidovima istraživanja. Zato je ovaj kriterijum, na prvom mestu okarakterisan kao regulativan. Jedna od dve formulacije koju Novaković predstavlja jeste sledeća: „...neka teorija je plauzibilna – pod uslovom da ne protivreči dostupnoj evidenciji – ukoliko je filozofski produktivna, odnosno ukoliko se može povezati sa našim najdubljim metafizičkim intuicijama“ (str. 190). Kao i Heršov kriterijum, i ovaj

kriterijum daje malo prostora za nadu revizionistima, jer Novaković pokazuje da u značenju u kojem se primarno artikulišu teorije revizionista one ne mogu da prođu test ovog kriterijuma, pošto se jednostavno ne mogu povezati sa najdubljim metafizičkim intuicijama. Na kraju ovog poglavlja Novaković kritički razmatra i kriterijum koji je ponudio Kjan Dor i dolazi do zaključka da je on neplauzibilan iz jednog krupnog razloga. Naime, po Novakoviću, Dor pravi grešku mešanja nivoa, zamenjujući nivo jezika u kome se govori o stvarima sa jednom posebnom teorijom do koje se došlo upotrebom tog jezika, kao što je teorija kompozitnog nihilizma (str. 197).

U zaključnom, *sedmom poglavlju*, Novaković donosi konačan sud o karakteru spora između Herša i Sajdera i pokazuje da na osnovu primene kriterijuma plauzibilnosti proizlazi da, iako na prvi pogled Sajderova metaontološka pozicija može izgledati plauzibilnije u odnosu na Heršovu metaontološku poziciju, takav zaključak se nakon detaljnijeg istraživanja samih teorija ipak mora odbaciti. Naime, Novaković pokazuje da je Sajder nelegitimno izvršio poistovećivanje različitih režima govora (kvantifikacijske strukture jezika sa ontološkom strukturom realnosti). Zaključak do koga Novaković dolazi jeste da uvidi do kojih Sajder dolazi nisu ni duboki ni posebno hermetički. Nasuprot tome, Novaković pokazuje da se u odnosu na isuviše ekstravagantan jezik savremene ontologije u prvi mah neplauzibilna teorija zdravorazumske ontologije („naivnog realizma“) koju Herš predlaže pokazuje kao koncepcija koja počiva na dubokim intuicijama ukoliko se obrazloži na određen način. Tako proizlazi da Heršova konzervativna pozicija predstavlja u ontološkom pogledu promišljenije i legitimnije stanovište bez obzira na inicijalnu ocenu. U nastavku zaključnog poglavlja Novaković izlaže nekoliko plauzibilnih alternativa neokvajnovskoj ontološkoj ortodoksiji kao što su metaontološke teorije Kita Fajna,

Džonotana Šafera i Tomasa Hofvebera, od kojih je, smatra, ova poslednja najbliža stanovištu koje i sam zastupa u disertaciji. Na kraju Novaković celokupno izlaganje sumira u vidu šest implikacija koje treba da ocrtaju konture plauzibilnog ontološkog diskursa.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Doktorand je na ubedljiv način demonstrirao validnost hipoteza od kojih je pošao. Pokazao je, iako je to ostalo donekle neuklopljeno u celinu teze, da kantijanska perspektiva, nadopunjena metodološkim uvidima kritičkog racionalizma, predstavlja plodnu alternativu postojećim metaontološkim pristupima. Posebno treba istoći način na koji je pokazao značaj Nozikovog tretiranja prvog pitanja metafizike i ilustrovao pravac u kome treba artikulirati osnovno ontološko pitanje, za razliku od toga kako se ono tretira u okviru savremene revizionističke ontologije. Takođe, ubedljivo je demonstrirao superiornost Heršove metaontološke pozicije u odnosu na Sajderovu, što ima dalekosežne posledice po ontologiju i metaontologiju.

Doprinos disertacije magistra Aleksandra Novakovića ogleda se u nekoliko aspekata. Prvo, u novini pristupa u okviru savremene metaontologije koji je predložen. Drugo, u aktuelizaciji zapostavljenog filozofskog doprinosa Roberta Nozika. Treće, u razvoju specifičnog ontološkog algoritma koji je predstavio. Četvrto, u pogledu vrednovanja ponuđenih kriterijuma verbalnosti sporova i plauzibilnosti teorija. U pogledu ovog poslednjeg, doktorand je, nasuprot preovlađujućoj ontološkoj klimi, pokazao zašto je Heršov kriterijum nezamenljiv u oceni ontoloških sporova, ali i ponudio svoj kriterijum plauzibilnosti čime je na originalan i uverljiv način predstavio poziciju koju zastupa.

6. Zaključak

Na osnovu uvida u odobrenu prijavu rada, možemo konstatovati da je disertacija urađena u skladu s njom. Na osnovu svega gore rečenog, ona zadovoljava sve standarde koje jedna disertacija treba da zadovolji. Doktorska disertacija magistra **Aleksandra Novakovića** predstavlja originalno naučno delo i zato predlažemo Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta da mu svojom odlukom odobri izlazak na usmenu odbranu rada.

U Beogradu, 18. aprila 2016.

Mentor, Dr Miloš Arsenijević, redovni profesor

dr Andrej Jandrić, docent

dr Duško Prelević, docent

dr Predrag Milidrag, viši naučni saradnik
